

Проф. др Александар Стојановић¹

Учитељски факултет – Београд

UDK: 37.026

Висока школа струковних студија за васпитаче „Михаило Палов”

Вршац

ISBN: 978-86-7372-227-6, 21 (2016), p.309-317

Оригиналан научни рад

ПОЛОЖАЈ ДАРОВИТИХ УЧЕНИКА У САВРЕМЕНОЈ ДИДАКТИЧКОЈ КУЛТУРИ²

Резиме: Чињеница да се циљеви наставе у савременој школи усмеравају ка развијању интелектуалне аутономије, креативности, оригиналности, критичког мишљења, маште, рефлексивности, саморегулисаног учења, различитих талената ученика итд., указује и на неопходност адекватног дидактичког третмана даровитих ученика с којима је васпитно-образовни рад захтевнији. Предуслов за квалитетније подстицање потенцијала даровитих ученика је прихватање савремене дидактичке културе која, за разлику од традиционалне, пружа могућности за еманципацију сваког ученика у настави и учењу.

Веома је значајно како наставници перципирају даровите ученике, њихов положај и утицај на остале ученике у одељењу. Од тога зависи педагошко вођење ученика као интерактивни комуникацијско-стваралачки процес. Конструктивистичка дидактика, између осталог, наглашава значај социјалне интеракције и комуникације. Двосмерна комуникација у настави подразумева узајамно деловање, дискусију, размену мишљења, договарање, пружа могућност за прилагођавање потребама и интересима ученика, што је за даровите посебно значајно, подстиче процесе размене између наставника и ученика, ствара могућности за отварање нових питања и налажење различитих решења проблема, ствара већи број прилика за увођење креативних промена и иновација у саму комуникацију и наставни процес у целини и др. Управо такав положај и когнитивна, афективна и мотивациона подршка у редовној настави и током додатног рада са њима су неопходни даровитим ученицима.

Кључне речи: даровити ученици, савремена дидактичка култура, конструктивистичка дидактика.

Увод

Друштвене потребе за успешним даровитим појединцима постају у новије време све веће, те се подигао и ниво свести о томе да друштво даровитима мора стварати услове за квалитетно школовање, запослење и стручно напредовање. Један од предуслова за квалитетније подстицање потенцијала даровитих ученика је прихватање савремене дидактичке културе која, за разлику од традиционалне, пружа могућности за еманципацију сваког ученика у настави и учењу. Неопходно је разумевање специфичних развојних потреба даровитих, као и емоционалних и социјалних аспеката рада са њима.

¹ aleksandar.stojanovic@uf.bg.ac.rs

² Текст представља резултат рада на пројекту „Педагошки плурализам као основа стратегије образовања”, бр. 179036 (2011-2015), чију реализацију финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије

То подразумева уважавање природе даровитости, као и чињеницу о постојању бројних, сложених чинилаца који је условљавају. Једна од често истицаних потреба савременог човека, укључујући даровите појединце, је развијање њихових мисаоних способности прожетих ставом критичности, јер је критичка верификација чињеница предуслов исправног закључивања и аутономног функционисања личности у условима савременог живота. Ово указује и на важне циљеве које савремена настава у школама мора да омогућава.

Својства даровитих ученика

Даровити ученици се издвајају од просечних по многим својствима – интелектуалним способностима, креативности, социјалним својствима, апстрактном мишљењу, имагинацији, оштроумности, дивергентном мишљењу, критичности, разноврснијим интересовањима, оригиналности, упорности, храбрости да се ризикује, организацији и повезивању искустава, мотивацији, иницијативности, емпатији, флексибилности, начинима на које конструишу значења која приписују догађајима у социјалном контексту итд., као и по бројним контекстуалним факторима (Rotigel, 2003; Максић, 2004; Гојков, 2008). Имајући ово у виду, јасно је зашто се од других ученика даровити разликују и по образовним потребама. Даровити ученици обично решавају наставне задатке брже од других ученика, па је неопходно омогућити им изазовне ситуације за учење, посебно оне које су у складу са њиховим интересовањима.

О карактеристикама и могућим последицама несналажења даровитих појединаца у бурном постмодерном добу говоре и налази аутора који су евидентирали следеће важне одлике интелектуално, академски, креативно и уметнички даровитих појединаца: незаинтересованост за друштвене активности и социјалну прихваћеност, пружање отпора конформирању, склоност супротстављању ауторитетима и критичност према другима (Kitano i Kirby, 1986).

Треба водити рачуна о томе да даровити своју даровитост не доживе и не схвате као препреку за интеракцију са околином. Бројна су истраживања која потврђују да тешкоће у социјализацији и социјалној интеракцији спадају међу најважније факторе који разликују успешне од неуспешних даровитих ученика (Максић, 2004: 151).

Савремена дидактичка култура и положај даровитих ученика у њој

Савремена педагогија и дидактика пропагирају партнерску комуникацију, двосмерну сарадњу и равноправно учешће наставника и ученика. Дидактички приступи који даровитим ученицима омогућују да реализују своје специфичне потребе и потенцијале, активно учешће у настави, двосмерна комуникација, интеракција, хеуристичке дидактичке стратегије, јесу одлике савремене дидактичке културе повољне за развој даровитости. Полазне основе савремених дидактичких приступа су конструктивистичка

метатеорија и развојно-хуманистичка оријентација која почива на узајамном, интерактивном односу појединац–заједница.

Конструктивистичка дидактика, између осталог, наглашава значај социјалне интеракције и комуникације. Двосмерна педагошка комуникација у савременој дидактичкој култури подразумева узајамно деловање, дискусију, размену мишљења, равноправност, договарање, усмереност ка заједничким циљевима. Партнерска комуникација између наставника и ученика има следеће предности: пружа могућност за прилагођавање потребама и интересима деце што је за даровите посебно значајно, подстиче процесе размене између наставника и ученика, ствара могућности за отварање нових питања и налажење различитих решења проблема, ствара већи број прилика за увођење креативних промена и иновација у саму комуникацију и наставни процес у целини и др. (Павловић, 2004: 157). Омогућавањем даровитим ученицима да слободно постављају питања покреће се сазнајна интеракција са наставником, подиже се ниво интелектуалне и социјалне иницијативе, самосталности и преузимања одговорности. Дакле, у школама је потребно развијати културу комуникације која се односи на све учеснике (наставнике, ученике и др.) и њихову интеракцију. Она укључује културу прихватања, сарадње, подршке, синергије, партнерске комуникације.

Контекст развоја сваког даровитог ученика није лако докучити због бројних срединских фактора који су основни елементи психосоцијалне мреже, тј. система који представља контекст развоја сваког појединца. У том контексту, посебно су значајни напори наставника у школама (до изражаја долазе њихове личне карактеристике, стручни квалитети, дидактичко-методичка оријентација, капацитет за успостављање односа, ставови, вредности, стил рада, начини интелектуалне и емоционалне комуникације и др.) – Стојановић (2003).

Неопходна интеракција даровитих ученика са значајним одраслим особама и вршњацима је темељ њихових односа, развоја комуникативних способности и ефикасних педагошких утицаја. Сложени педагошки процеси у школи зависе од степена интеракцијске повезаности актера. Треба настојати да се даровитим ученицима омогући атмосфера коју одликује тзв. „емпатијска комуникација” (Братанић, 1990: 99). Наставници морају знати, и у складу с тим поступати, да је највиши ступањ интеракцијске повезаности у комуникацији обострано емпатијско комуницирање, тј. дијалог у коме долази до наизменичног и реципрочног преузимања улога, међусобног уживљавања у положај других и уважавања њихових ставова, као и сагледавања проблема и очима других, а не само властитим; то даље значи да особе на овом ступњу, комуницирајући с другим, умеју емпатијски да га саслушају, поставе се у његов положај и проблем сагледају из његове перспективе. Дијалог се сматра идеалом људске комуникације и предусловом успешних васпитних утицаја на даровите ученике.

С обзиром да ни даровитим ученицима, као и свим осталим, не одговара клима неповерења у школским односима, наставници су одговорни за развој позитивне социо-емоционалне климе јер су они носиоци наставног

процеса. Стога је дидактичка култура наставника, која укључује њихове компетенције, вредности и ставове о наставном процесу и феноменима које обухвата (Маркић, 2014), у директној вези са остваривањем потенцијала даровитих ученика. Положај даровитих ученика у настави и односима са наставником одређује и развој њихових способности.

Конструктивисти истичу да је особама потребан другачији приступ него предметима и појавама (Flick, 2004), што у случају даровитих не може да се оспори, јер они све доживљавају на својствен начин, најчешће различито од других. Примена конструктивистичких схватања у педагогији и дидактици подразумева наглашавање потребе за разумевањем, за чим даровити ученици свакако имају посебну потребу.

Васпитни стил који се у оквиру савремене дидактичке културе истиче као пожељан је тзв. демократски (ауторитативни). Карактеришу га педагошки поступци утемељени на принципима свестраног и слободног развоја личности, којима се поспешује процес трансформације поучавања у самостално учење, јача тежња ученика за самоостваривањем и развија њихово самопоуздање у социјалној интеракцији. Демократски наставни стил је израз еманципаторне и партиципативне педагогије – има еманципаторску функцију јер омогућава процес осамостаљивања од спољашњих ауторитета, а већом партиципацијом даровити ученици, као субјекти у наставном процесу, у већој мери се еманципују од спољашњих ауторитета. Наставници демократске оријентације вешто усмеравају и користе природне импулсе даровитих ученика и стављају их у функцију развоја њихове аутономије, аутентичности и одговорности.

Аутономију могућег преузимања одговорности у различитим ситуацијама у први план посебно истиче тзв. „педагогија дискурса”, као савремена васпитна концепција. Васпитање као дискурс искључује индоктринацију, што је у педагошком раду са даровитима битно. На тај начин, даровите ученике је могуће водити ка практичном преузимању одговорности и заједничком доношењу одлука, развијати њихов сензибилитет за решавање проблема, за праведност, бригу, истинољубље итд. (Gojkov–Stojanović, 2012).

Ипак, сматра се да дидактика још нема јасне и недвосмислене одговоре на питања о индивидуалним разликама, о могућностима подстицања развоја, о адекватности одређеног стила вођења у односу на индивидуалне сазнајне потребе појединаца (Gojkov, 2008). Верује се да се стваралачки потенцијали ученика могу подстицати, те формирати флексибилне структуре знања, ако би се упознале и респектовале карактеристике њиховог когнитивног стила. Појам когнитивног стила тесно је везан за теорије стваралаштва које су крајем прошлог столећа узимале у обзир и некогнитивне чиниоце (емоције, интересовања, ставове...) за разумевање креативног процеса учења и решавања проблема, те констатовале да се стваралачка личност мора посматрати шире од контекста нивоа обдарености и погодних срединских околности. Овим се наглашава значај одређеног склопа црта личности за активирање стваралачког потенцијала и његово претварање у одговарајућу перформансу.

Савремена дидактичка култура која је у функцији подстицања даровитости подразумева и развијање квалитетне сарадње наставника са родитељима даровитих ученика како би се створили услови за њихов оптималан развој. Успешном сарадњом обезбеђује се и континуитет између породичног живота и боравка даровитих ученика у школи, што доприноси лакшој адаптацији деце на ванпородичне услове и јачању њиховог осећаја сигурности. Овим желимо да истакнемо и потребу за вођењем рачуна од стране родитеља и наставника и о емоционалним карактеристикама даровитих ученика јер се и по њима она разликују од својих вршњака.

Одговарајућу педагошку интеракцију и климу у одељењима, по нашем мишљењу, можемо сматрати кључним фактором развоја даровитих ученика, јер се тиме повећава могућност утицања на даровитог појединца, а то је за њихово напредовање од пресудног значаја. Томе у прилог говоре и констатације Галимора и Тарпа који истичу да је у образовном процесу битно обезбедити адекватне форме социјалне интеракције у зони наредног развоја (према: Павловић, 2004: 152–153). Сврсисходна интеракција између наставника и даровитих ученика убрзава развој мисаоних способности ученика, а наставницима омогућује брже повратне информације о ефикасности свог рада. Посматрано из угла дидактике, чини се да је инструкциони приступ, као нова дидактичка парадигма, послужио дидактичким стратегијама које су пре Виготског заговарали Брунер, Дјуи и др. и које су биле ефикасне у подстицању интелектуалних процеса током усвајања садржаја, односно решавања задатака, проблемских и других.

Компетенције наставника у функцији развоја даровитих ученика

Наставници имају захтевне улоге у настави, тако да, поред осталог, морају бити добро припремљени за специфичност педагошког рада са даровитим ученицима, као и за сарадњу са њиховим родитељима. Потребно им је, поред осталих знања, познавање феномена даровитости, оспособљавање за идентификовање даровитих и педагошко-дидактичко-методички рад са њима, усвајање знања и вештина васпитног рада са даровитим ученицима у редовној настави и ваннаставним активностима. Овим долазимо до такође битног односа у високошколском образовању између универзитетских професора и студената (будућих наставника).

У високошколској настави, током припремања наставника за будући позив, треба примењивати хеуристичке дидактичке стратегије. Засноване на еманципаторној дидактици, хеуристичке стратегије доприносе развоју метакогнитивних способности, дивергентног и критичког мишљења, креативности, истраживачког стила размишљања, рефлексивних компетенција студената и других особина значајних за ову професију. То подразумева да се на високошколским институцијама које припремају наставни кадар у већој мери примењују хеуристичке дидактичке инструкције у раду са студентима, као што су: формулисање проблема и хипотеза, давање идеја за проверу хипотеза, издвајање битних информација и идеја, употреба идеја на нов начин,

откривање последица, анализа, генерализација, компарација сличности и разлика, откривање заједничких веза итд. Пожељан исход је оспособљавање наставника који својим креативним способностима могу да утичу на развијање стваралачких потенцијала свих ученика.

С обзиром да се успостављање задовољавајућег односа између наставника и даровитог ученика темељи на њиховом добром разумевању, а оно зависи од демократизације њихове комуникације, наставнике је, током припремања за будући позив, потребно обучавати за вођење ефикасне педагошке комуникације, односно за примену принципа партнерске, равноправне, демократске комуникације која ће им бити потребна у раду са даровитим ученицима и њиховим родитељима (Schutz, Crowder, White, 2001: 305). Од тога ће у великој мери зависити њихова способност да развијају демократску атмосферу у одељењу у коме се налазе даровити ученици, што је један од предуслова за индивидуализацију у настави која је у раду са даровитим ученицима неопходна.

Врло је важно да наставници буду оспособљени за стручно спровођење индивидуализације у настави јер је даровитим ученицима потребно прилагодити програме, садржаје, услове, методе, облике и средства наставног рада. Прилагођавањем организације и дидактичко-методичких решења у настави омогућава им се да буду што активнији у процесу наставе, чиме се стварају услови за успешан развој потенцијала које појединачно поседују. Снагом своје личности и педагошким умећем, компетентни наставници треба да даровитим ученицима помажу да се афирмишу пред другима и пред самим собом.

Наставници морају бити добро оспособљени за улоге педагошких водитеља, чији се извори моћи пре свега налазе у њиховим педагошким компетенцијама. Креативне особине вође, које треба да науче током свог образовања, представљају основу за развијање стваралачког изражавања и за напредовање даровитих ученика (Torff, 2003: 567). То, пре свега, подразумева креирање одговарајуће психолошке, социо-емоционалне климе и педагошких ситуација. Такав подстицајни контекст подразумева омогућавање даровитим ученицима прилика за развој дивергентног мишљења, испољавање оригиналности при решавању проблемских ситуација, храбрости да се ризикује, за развијање самосталности, метакогнитивних способности итд. (Стојановић–Гојков, 2015) Управо су то одлике дидактичке културе коју компетентни наставници морају поседовати и неговати.

Дидактичка интересовања се у задње време интензивније усмеравају на метакогнитивне способности. Често потврђивана блиска веза између метакогниције и даровитости и докази о значају метакогниције за ефикасност у решавању проблема, подстакли су даља трагања за начинима развоја метакогнитивних вештина, и код наставника током припреме за позив, и код ученика. Значајно је то овде истаћи јер се васпитање метакогниције сматра начином манифестовања еманципацијских карактеристика дидактичког процеса, дакле и одговарајуће дидактичке културе којој тежимо.

Јасно је зашто је код даровитих ученика потребно развијати оно што представља главне одреднице метакогниције – свест о сопственом когнитивном функционисању (карактеристикама, моћима и ограничењима овог функционисања), стратегије праћења и управљања сопственом когницијом и понашањем (метакогнитивне одлуке о томе на шта треба пазити, шта треба добро проверити, у ком правцу тражити решење и сл. (Ковач-Церовић, 1990) – и због развоја целокупних мисаоних способности, као и због развоја целовите личности. За даровите је значајно омогућавање испољавања специфичног стила у мишљењу и функционисању, неговање настојања за самоизграђивање кроз аутономност и критичко промишљање. Све ово треба посматрати у контексту одговарајућих дидактичких приступа подстицању еманципације даровитих ученика у настави и развоја њихове аутентичности (Стојановић–Гојков, 2011).

Закључак

Омогућавање холистичког приступа васпитању даровитих ученика, као и иновације у васпитању и образовању даровитих – креирање нових образовних стратегија и целовитог програма педагошког рада (когнитивна, афективна и мотивациона подршка), треба реализовати кроз дидактику усмерену на односе ученик–наставник. Дакле, квалитетније подстицање потенцијала даровитих ученика подразумева прихватање савремене дидактичке културе која, за разлику од традиционалне, пружа могућности за еманципацију даровитих ученика у настави и учењу. Основа за то је конструктивистичка дидактика која наглашава значај социјалне и педагошке интеракције и комуникације. Двосмерна комуникација у настави, узајамно деловање, дискусија, размена мишљења, договарање, пружају могућност за прилагођавање потребама и интересима ученика, што је за даровите посебно значајно. Тиме се подстичу процеси размене између наставника и ученика, стварају могућности за отварање нових питања и налажење различитих решења проблема, ствара већи број прилика за увођење креативних промена и иновација у саму комуникацију и наставни процес у целини и др. Управо такав положај и когнитивна, афективна и мотивациона подршка у редовној настави и током додатног рада са њима су неопходни даровитим ученицима.

Литература:

- Блажич, М. (2005): Талентовани и социјална средина, *Зборник бр. 11* (124–129). Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
- Гојков, Г. (2008): *Дидактика даровитих*, Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов”, Вршац.
- Gojkov, G., & A. Stojanović (2012): *Funkcija znanja i moralnost*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”.

- Gojkov, G. A. Stojanović i A. Gojkov-Rajić (2014): *Heurističke didaktičke strategije u visokoškolskoj nastavi*, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”.
- Hettinger, H. & N. Knapp (2001): Potential, performance, and paradox: A case study of J.P., a verbally gifted, struggling reader, *Journal for the Education of the Gifted*, 24(3), 248–289.
- Kovač-Cerović, T. (1990), *Zona narednog razvoja kao dijagnostička paradigma*, Psihološka istraživanja, Beograd, Institut za psihologiju.
- Максић, С. (2004): Социјално понашање даровитих ученика, у Зборнику: *Социјално понашање ученика* (151–170). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Максић, С. (2006): *Подстицање креативности у школи*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Markić, I. (2014): Didaktička kultura škole i razvoj suradničkih kompetencija učenika u nastavnom procesu. *Školski vjesnik*, 64(4), 627–652.
- Павловић, Б. (2004): Партнерски односи у настави као фактор подстицања учења и когнитивног развоја, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 36 (151–167). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Половина, Н. (2005): Системско-конструктивистичка перспектива психосоцијалног развоја даровите деце, у: Даровити и одрасли, *Зборник бр. 11*. Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
- Renzulli, J. S. (2002). Expanding the conception of giftedness to include co-cognitive traits to promote social capital. *Phi Delta Kappan*, 84(1), 33–58.
- Rotigel, J.V. (2003): Understanding the Young Gifted Child: Guidelines for Parents, Families, and Educators, *Early Childhood Education Journal*, Vol. 30. No. 4.
- Стојановић, А. (2003): Даровити ученици и савремени педагошки трендови, *Зборник бр. 9*, (207–218). Виша школа за образовање васпитача, Вршац.
- Schutz, P.A., Crowder, K.C., and White, V.E. (2001): The development of goal to become a Teacher. *Journal of Educational Psychology*, (299–308), 93.
- Torff, B. (2003): Development changes in teachers’ use of higher order thinking and content knowledge. *Journal of Educational Psychology* (563–569), 95.
- Стојановић, А., (2008): Утицај мултикултуралног васпитања на вредносне оријентације ученика. *Педагогјска истраживања*, 5 (2), 209–217 (2008). Загреб: Школска књига.
- Стојановић, А., Гојков, Г. (2011): *Партиципативна епистемологија у дидактици*. Вршац: Висока школа струковних студија за вaspitače „Михаило Палов”.
- Стојановић, А., Гојков, Г. (2015): *Дидактичке компетенције и европски квалификациони оквир*. Београд: Српска академија образовања.
- Taisir Subhi Yamin (2014), *ECHA New Horizons for Gifted Education in the digital World*, Re:thinking giftedness: giftedness in the digital age, Ljubljana - Slovenia, Australia, Croatia, Czech Republic, Germany, Hungary, Slovenia, Netherlands, Peru, Serbia, United Kingdom, USA, www.echa2014.info, Issue 2, July 2014, s.6.
- Tischler, D. (2007): Autonomija učitelja i njihov profesionalni razvoj, *Pedagogijska istraživanja*, br. 2, Zagreb, str. 293–300.
- Tot, D. (2010). Učeničke kompetencije i suvremena nastava. *Odgovorne znanosti*, 12 (1), 65–78.
- Čatić, I. (2012). Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju. Zagreb: *Pedagogijska istraživanja*, 9(1-2), 175–190.

- Winebrenner, S. (2001): *Teaching Gifted Kids in the Regular Classroom*. Minneapolis: Free Spirit Publishing.

Aleksandar Stojanovic, PhD

Teacher Training Faculty University of Belgrade
Preschool Teacher Training College "Mihailo Palov" Vrsac

POSITION OF GIFTED STUDENTS IN CONTEMPORARY DIDACTIC CULTURE

The fact that education goals in contemporary schools are directed towards the development of intellectual autonomy, creativity, originality, critical thinking, imagination, reflexivity, self-regulated learning, different talents of the students etc. indicates the necessity for an adequate didactic treatment of gifted learners with whom educational work is more demanding. A precondition for a better potential encouragement of the gifted is accepting the contemporary didactic culture which, unlike the traditional, provides the possibility for emancipation of every pupil in class and in learning.

It is very important how the teachers perceive the gifted pupils, their position and influence on other learners in the class. On that depends the pedagogical and didactic leading of students as an interactive communication-creative process. Constructivist didactics, among other things, highlights the importance of social interaction and communication. The two-way communication in teaching incorporates mutual action, discussion, the exchange of thought, negotiations, providing opportunities for adapting to the student's needs and interests, which is especially important for the gifted, encourages the exchange process between the teacher and learner, creates the possibilities for opening new questions and finding various solutions to a problem, creating more opportunities for implementing creative changes and innovations communication and the teaching process as a whole etc. Precisely that kind of position and cognitive, affective and motivational support in teaching and during extracurricular activity are essential for the gifted.

Keywords: gifted pupils, contemporary didactic culture, constructivist didactics.

